

ANMELDELSER.

Et Monumentalværk om Bondegaardssarkitektur.

Mogens Clemmensen: Bulhuse. Studier over gammel dansk Træbygningskunst. Munksgaard. 1937.

»Var disse Studier foretaget i samme Omfang for 50 Aar siden, vilde Resultatet utvivlsomt have været af større Værdi«, siger Forf. beskedent i Værkets Forord. Det er fristende i Tilknytning til disse Ord at minde om, at en af DHF's første Opgaver, da den for 30 Aar siden startede, var at slaa til Lyd for et nøjere Studium af vore gamle Bøndergaarde¹⁾; de forsvinder med rivende Hast, vort Kendskab til dem er saare mangelfuldt og ufuldstændigt, de Problemer, de rummer, er meget interessantere, end vi hidtil har troet! Nødskriget var ikke helt forgæves. Regering og Rigsdag mandede sig op til at give en beskeden Bevilling til kulturhistoriske Bondebygningsstudier, Folkemuseet tog fat paa Arbejdet, dets Mænd, især Museumsinspektør, Arkitekt H. Zangenberg, berejste Landet og publicerede fortjenstfulde Afhandlinger. Senere fik Frilandsmuseet sine haardt tiltrængte Udviklingsmuligheder, og hist og her ude i Landet er der ydet en fortjenstfuld Indsats. Det var heller næppe uden Forbindelse med den forudgaaende Agitation, at Mogens Clemmensen tog fat paa at løse en Opgave indenfor dette Studiefelt. Stilfærdigt og udholdende gik han i Gang med at undersøge, fotografere og opmaale de Bøndergaarde, som er byggede i «Bulvirke», og efter et Indsamlingsarbejde, som er fortsat gennem tyve Aar, foreligger nu Resultatet i det danske Bondegaardsstudiums stateligste og smukkeste Værk, udgivet med Understøttelse baade af Carlsbergfonden og Ny Carlsbergfonden. Et digert Textbind paa 300 Sider er rigt illustreret med fornemme Lysttryk, der nærmer sig Idealet af videnskabelig Billedgengivelse, fordi de taaler at ses i Lup og derfor muliggør en langt intensere Fordybelse i Enkeltheder end almindelige, netætsede Bogillustrationer; et Tavlebind indehol-

¹⁾ Dansk historisk Fællesforenings Meddelelser Nr. 1 (1909) S. 25—31. Sml. C. A. Jensen: Stolper og Suler i Fortid og Nutid I (1915) S. 60—76.

der 56 Plancher Opmaalinger, saa godt som alle egenhændigt tegnede af Clemmensen selv, uden at hans nænsomme Nøjagtighed et eneste Sted har svigtet, hverken i Hovedlinjerne, i de konstruktive Detailler eller i Karakteristiken af Materialerne, Straa og knastet Tømmer. Det har krævet Penge, men det har i endnu højere Grad krævet Arbejde. Man maa baade forundre og glæde sig over, at Arkitekt Clemmensen samtidigt med sit store Arbejde ved Nationalmuseets Nybygning og andre krævende Opgaver har haft Tid og Kræfter til at fuldende Bulhus-Studierne. Trods Exaktheden, trods den fænomenalt fine Streg er det ikke gaaet ud over Helheden; kunstnerisk set er Opmaalingerne af de hjemlige Bøndergaarde vel snarest bedre end Clemmensens Gengivelse af Kirker som Kalundborg og Vestervig eller af de græske Tempelruiner i Tegea og Nemea, der er europæisk kendte som Mønstre paa videnskabelig Nøjagtighed.

Lige saa grundig og indtrængende som Billedstoffet er Værkets Text. Selvfølgelig er den ikke let Læsning, hverken dens omhyggelige Redegørelse for de enkelte Egenes Byggeskik eller Beskrivelserne af de opmaalte Bygninger. Forf.'s Interesse er i første Række Konstruktionerne, om dem giver han Besked til de mindste Detailler, og i Begrænsningen ligger der en Styrke. Som praktisk Arkitekt har han de bedste Betingelser for at forstaa og vurdere de gamle Tømreres tekniske Præstationer, og som Bygningsarkæolog forsømmer han hverken de forskellige Landsdeles lokale Fagord (sml. den nyttige Ordliste S. 282 f.) eller de skrevne Kilder. Hvad de behandlede Bygningers Grundplan og Boligindretninger angaar, vil der maaske nok hist og her kunne fremdrages supplerende Arkivstof, for selve Bul-Konstruktionerne bliver der hæppe meget nyt at tilføje. Her har Clemmensens Undersøgelser lagt et solidt Grundlag, hvorpaa alle fremtidige Studier af dette Æmne maa bygges. Hans Grundighed faar dobbelt Værdi, fordi Værket allerede ved Udgivelsen er paa Veje til at blive et Kildeskrift. Mange af de Bygninger, han har beskrevet, fotograferet og tegnet, er siden hans Undersøgelse forsvundne, og mange vil snart følge efter. Et kosteligt Studiemateriale er gennem Clemmensens Billeder og Beskrivelser reddet for Videnskaben.

Da han 1909—10 tog fat paa Arbejdet, gjaldt det i første Række de sønderjydske Bulhusbygninger i Egnen mellem Kolding og Aabenraa. Men allerede paa dette tidlige Tidspunkt har han tegnet de mærkelige gamle Bulluse i Visby paa Gotland, og efterhaanden har han udstrakt sine Undersøgelser over hele Danmark og Sydsverige. Han har fulgt de spredte Levn af Bulkonstruk-

tioner i Vestslesvig og Nørrejyland, og et meget rigt Materiale har han indsamlet i de gammeldanske Provinser ostensunds, i Skaane, Halland og Bleking samt paa Gotland, der uden nogen- sinde at have været dansk af Nationalitet dog i henvend 300 Aar hørte under den danske Krone, og herfra har han søgt videre til de gammelsvenske Landsdele Smaaland, Vestergötland og Øland. Et Oversigtskort viser godt ti Gange saa mange Bullhusforekom- ster i Sverige som i Danmark (o. 650 mod o. 60), men i Text- bindet faar de danske Bygninger en mere detailleret Behandling end de svenske, saa at de to Afsnit fylder henholdsvis 100 og 150 Sider.

Naar Sønderjylland med Nørre-Tyrstrup Herred, som indtil 1864 hørte til Hertugdømmet, er den eneste danske Provins, der indtil vor Tid har bevaret talrige Bullhuse, ligger det delvis deri, at den ikke ramtes af de bekendte nørrejydske Forordninger af 1554 og 1577 (samt den mindre kendte af 1733) mod Bøndernes Bullhuse. Nok saa stor Rolle har dog sikkert Skovenes Forhug- ning spillet. Under alle Omstændigheder forekommer Byggemaad- den nu ikke i ødanske Bøndergaarde, og de fra vor Tid kendte nørrejydske Exempler er faatallige og spredte²⁾. Men just derfor har de sydsvenske Bullhuse den største Betydning for dansk Hus- forskning.

I Princippet, siger Clemmensen med Rette, er der ikke nogen væsentlig Forskel mellem skaanske og jydske Bulkonstruktioner. Det nære Slægtskab kan enhver let kontrollere ved et Besøg paa Frilandsmuseet, hvor nordslesvigske Bygninger staar nær den skønneste bevarede skaanske Gaard af denne Art, Tvillinggaar- den fra Næs. De jydske Detailler har gennemgaaende et yngre Præg; de er mere træbesparende, og de er paavirkede af Renais- sancetidens Købstadsbindingsværk, som iøvrigt har laant Træk fra Bullhusene, især i Haderslev, Kolding og Ribe. Mellem de sydsvenske finder man Bygninger, der i ganske anden Grad minder om en Tid, da man kunde ødsle med Tømmeret; der findes her gammeldags rundede eller ryggede Bulværksplanker paa indtil 65 cm's Bredde og 7 m's Længde, Dimensioner saa store, at de overflødiggor Stolpedelingen af Bulvæggene og kun kræver Hjørnestolper. Desuden træffer man i Halland, i Vester- götland og paa Øland Bulbygninger, hvis Tage bæres af Suler som dem, der herhjemme kendes paa Fyn og i Midtjylland, hvad

²⁾ Ferup ved Lejrskov (Anst Herred), Trelde ved Vejlbj (Elbo H.), Ørreslev Havgaard (Vor H., Aarhus A.), Feldballe Præstegaard (S. Dyrs H.) og Drostrup- gaarde i Rud (Galten H., Randers A.). Hertil kommer dog enkelte Rester, bl. a. i Aarhus og paa Læsø.

enten dette Forhold skyldes de ældgamle Forbindelser over Kattegat, eller Sulerne ligesom Bulvæggene er forsprængte Levn af en tidligere langt mere udbredt Byggeskik.

Skønt ingen af de til vor Tid bevarede bulbyggede Bønderbygninger er ældre end Aar 1600, er det ialfald sikkert, at de bringer os nyttige og nødvendige Oplysninger om langt ældre Tider. Trods alle de senere Aars talrige Fund, trods Rester af Stenaldershytter, trods de norrøjske Hus- og Landsbytomter fra keltisk og romersk Jernalder, trods Hedeby og Trelleborg er der mægtige Huller i vor Viden om Træbygningsteknikens Udviklingshistorie. Selv de heldigste Fund vil ikke overflødiggøre Clemmensens Værk.

I et afsluttende Kapitel viser Forf., at han ikke for Detaillerne glemmer det store Udsyn. Han gennemgaar det hjemlige middelalderlige Materiale, skrevne Vidnesbyrd om Bulluse i Købstæder (København, Kalundborg, Stege, Svendborg), behandler den mærkelige Bulvæg i Vordingborg Gaasetaarn og andre Bulrester (Fund fra den o. 1400 ødelagte Herregaard Boringholm ved Horsens, fra Lund og andetsteds) og forklarer Bygningsbilleder paa Bayeuxtæppet som Bulluse. Videre sammenstiller han Bul- og Stavværk, viser, at de to Konstruktioner har samme Grundprincip, Plankevægge i en fast sammenføjet Firkant-Ramme med lodrette Stolper mellem vandrette Fod- og Tagremme; Forskellen er blot, at Stavvægspلانkerne er lodrette, Bulplankerne vandrette. I Virkeligheden har flere af de tidligt middelalderlige, gotlandske Trækirker, som man har anset for Stavkirker, været bulbyggede; selv i Norge kendes Bulkonstruktionen. Videre eftersporer han Bulluse i Europa og andre Verdensdele, paaeger Exempler³⁾ i Tyskland, i Rusland og paa Balkan, i Lilleasien, hvor antike lybiske Klippegrave efterligner Bulkonstruktioner, paa Øer i Stillehavet og paa Amerikas Vestkyst. Primitive Ny-Guinea Stammer tilhugger nydelige Bulluse med Økser af Muslingskal. »Der er teoretisk set intet til Hinder for, at den yngre Stenalders Europæere ogsaa kan have bygget sig Bulluse«. En forhistorisk Arkæolog har givet denne Hypotese sin Tilslutning og fremhævet, at den yngre Stenalders ypperlige Flintredskaber tyder paa et udviklet Tømmerhaandværk⁴⁾.

Ogsaa i dette sidste Afsnit holder Clemmensen sig strængt til sit Æmne. Han eftergaar ikke Bulteknikens Paralleller i middel-

³⁾ Hertil kan føjes den mærkelige polske Moseby Biskupin med bulbyggede Rækkehuse fra den ældste Jernalder. (Sml. P. V. Glob i Tilskueren 1939 I. S. 446).

⁴⁾ Broholm i Nationaltidende 27. Juli 1937.

alderligt Møbelhaandværk. Han diskuterer ikke om Bulvirkets Aldersforhold til den anden Hovedtype af ren Tømmerkonstruktion, Blokværket, der bestemmer det nordskandinaviske Hus, men nøjes klogeligt med at stadfæste den gamle Sandhed, at de to Typer er naturgeografisk betingede af Løvskovene og Naaleskovene. Skønt han selv har publiceret en interessant Studie om risflettede græske Bønderhytter⁵⁾, undervurderer han maaske i nogen Grad den Rolle, som den allerældste Træbygningsteknik har spillet her i Landet, hvor den dog har levet ned til vor Tid. Endnu er de sidste Ord ikke sagt om de forskellige Teknikers Forhold til Udviklingen af den hjemlige, danske Langhustype og den sydgøtiske, af tømrede Enheder sammenstillede Gaardtype, hvis Slægtskab med den vestdanske Cl. sikkert med Rette fremhæver. Anm. benytter gjerne Lejligheden til at erkende, at han først af Cl. har lært at forstaa, hvor stor Betydning Bulvirket har haft som Forgænger for Renaissancetidens Bindingsværk.

Som Helhed er Clemmensens Værk et ypperligt Exempel paa, at det kulturhistorisk betonedede Bygningsstudium — ligesom anden folkloristisk Forskning — ikke blot gælder »hjemmestrikede« Kuriositeter, som en funktionalistisk Nutid foragter, men rækker langt videre. Det stedlige Særpræg faar Betydning som Levn af tidligere Tiders almene Bygningsskikke, de forsvindende og tilsyneladende ligegyldige Detailler giver os dybe Perspektiver i Tid og Rum, Udblik over Kultursammenhæng paa tværs af Landegrænser, Nationaliteter, Racer og Raceteorier.

Det er meget at haabe, at Clemmensen trods Tidens Vanskeligheder maa kunne fuldføre sine Studier over gammeldansk Træbygningsteknik med et forlængst forberedt Bind om vore tømrede Klokketaarne.

Chr. Axel Jensen.

Danske Købstadssegl.

Poul Bredo Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660. I Kommission hos J. H. Schultz, 1937.

Til de ældre Monumentalværker over danske Segl (Henry Petersens gejstlige og adelige Sigiller, Thisets adelige Sigiller og Kongesigiller) har Arkivar Grandjean med Støtte af begge Carlsbergfonderne føjet en værdifuld Publikation af Købstadssegl. I Sammenhæng har Købstædernes Vaaben kun været behandlet i Thisets Afhandling i Tidsskrift for Kunstindustri 1893—94; Gen-

⁵⁾ Primitive Hustyper i Aitolien. Geografisk Tidsskrift 36 (1933).